

Inhoud

Voorwoord	7	Reisverhaal	113
Achterlijk dorp	9	Hebelius Potter	113
Apotheker	13	Jacob van Lennep	116
Bargerveen	16	Drie Podagrissen	119
Bartje	20	W.J. Hofdijk	122
Boerengilde (1)	23	Edmondo de Amicis	125
Boerengilde (2)	27	Henry Havard	128
Boerenroman	30	J. Craandijk	133
Dierentuin	33	Vincent van Gogh	135
Doorgangskamp	36	Ramalho Ortigão	138
Drentenieren	38	Horst Jr.	140
Excursie	41	H.T. Buiskool	145
Ganzenhoedster	45	Gebroeders J. Feitsma	148
Graancirkel	49	J.C.G.	152
Heideliefde	52	Henri Polak	154
Hongerkunstenaar	59	H.T. Buiskool	156
Hunebed (1)	62	Jac.P. Thijsse	159
Hunebed (2)	65	C.A. Schulp	162
Hunebed (3)	68	Fop.I. Brouwer (1)	164
Hunebed (4)	72	Fop.I. Brouwer (2)	167
Hunebed (5)	76	Fop.I. Brouwer (3)	169
Imago	79	M. ter Borg-Bruininga	171
Knapzak	83	Ds. A.L. Broer	172
Linnaeusklokje	85	J. Hofkamp	176
Loopjes en diepjes	88	Marie Cremers	179
Natuurschilders (1)	92	Frits Bom	182
Natuurschilders (2)	95	Reuzenbovist	186
Ot en Sien	99	Roggelelie	189
Oude dorpen	103	Scheldnamen	193
Prikkebeen	106	Terug naar Assen	197
Reestdal	110	Toverij	201
		Veenhuizen	203

Veenlijk	205	K. van der Kley (1)	228
Vledder aan Zee	207	K. van der Kley (2)	231
Volksaard	209	Harm Tiesing	235
Jacob van Lennep	209	Jan Fabricius	237
H.T. Buiskool	210	John en Dorothy Keur	241
Ds. G.A. Wumkes	212	Prof.dr. A. Chorus	244
G. Bos	215	Wandelgenot	246
Prof.dr. J. Waterink	220	Wildemannen	252
Anne de Vries	223	Witte wieven	254

Voorwoord

In een wandelgidsje over Ierland kwam ik zomaar het Drenthepad tegen. De schrijfster, die haar hart aan dit eiland verloren had, en hoog opgaf van de voettochten die je door het veen, de *moors* en langs de kust kon maken, bewaarde dierbare herinneringen aan dit ‘prachtige’ pad.

Ierland en Drenthe hebben, wat landschap en geschiedenis betreft, het een en ander gemeen. Vroeger was een groot deel van Drenthe ook overdekt met veenmoeras en heideveld. Net als Ierland was het een oord van dwaallichten en natuurgeesten. Rond het Drentse hunebed of de Ierse dolmen spon zich een eigen folklore van witte wieven en druïden. Eeuwenlang lagen beide armoedige landstreken aan de rand van de kaart.

Drenthe is het Ierland van de Lage Landen. Ierland werkt als een magneet op mensen die op zoek zijn naar romantische beelden en een mysterieuze, magische wereld. In Nederland heeft Drenthe een vergelijkbare rol gespeeld. En nog steeds oefent het gewest, vooral dankzij de hunebedden, aantrekkingskracht uit op mensen die menen dat er tussen hemel en aarde méér is dan wind en wolken. Er wordt tussen Noorderlaren en Zuidwolde weer volop gewicheld en gepreveld. Mede dankzij de inspanningen van het Hunebedcentrum in Borger, dat Drenthe tot het kloppend hart van prehistorisch Nederland wil maken.

Overigens is de Drent door volkskundigen nooit op een voetstuk geplaatst. Zij zien in hem geen leiderstype, geen hemelbestormer, geen persoon met mystieke gloed. Een autodidact als oud-vakantieman Frits Bom, die over het mysterie van de hunebedden schreef, ziet in hem zelfs geen hunebedbouwer – het is slechts aan de dorpstovenaar te danken dat de loodzware zwerfstenen op elkaar werden gestapeld. Zo zijn we terug bij de magie.

Dit boek is als een wandeling over het Drenthepad. Al lezend dwaal je door een historisch en literair landschap, vol loopjes en

diepjes en hoekjes hei, en bezaaid met brinkdorpen, bloemen en herinneringen. Door *Mijn Drenthe*, dat ik natuurlijk graag met u deel.

Achterlijk dorp

Je kunt je gemakkelijk voorstellen dat de inwoners van ‘het dorp D.’, zoals Dwingeloo in *De toeschouwers* (1963) van Willem van Toorn genoemd wordt, geen plezier aan deze kleine roman hebben beleefd. Naar de mening van de hoofdpersoon, de vijftwintigjarige onderwijzer Oskar Lee, is het in D. maar een ‘achterlijke troep’. Het is ‘een van de meest achtergebleven plaatsen’ van Drenthe waar een vreselijk dialect wordt gesproken. Ook voor de omringende bossen en heidevelden heeft hij geen enkele waardering: ‘Het is een smerig land.’ Wie in D. blijft wonen, zit levenslang gevangen.

Hoewel Lee nog geen jaar in D. heeft doorgebracht, verlangt hij hevig naar een omgeving ‘waar mensen over boeken spreken en naar muziek luisteren’. De naam van die plaats is niet Meppel, waar hij vandaan komt, maar Amsterdam. Helaas komt er uit de hoofdstad geen enkele reactie op zijn sollicitatie naar een mooie betrekking in de Jordaan.

De toeschouwers is een beproefd voorbeeld uit de school van het Hollandse naturalisme en realisme. Het is alsof je door de boeken van Emants, Coenen en ook Reve (*De avonden!*) bladert. Een damp van leegte en verveling slaat je tegemoet. Hoewel de grote wereld af en toe van zich laat horen, in de vorm van nieuwsberichten over de Hongaarse opstand, speelt die in het bewustzijn van de dorpingen geen enkele rol.

Lee is een ongeïnspireerde eenling die in de kost is bij een simpel echtpaar dat hem steeds eerbiedig met ‘meester’ aanspreekt. De man schiet graag met een windbuks op zijn hond, de vrouw begint zich ’s avonds al in het bijzijn van de kostganger te ontkleden. Voor beiden is de slacht van hun varken het hoogtepunt van het jaar.

Lee denkt dat hij een man zonder gevoelens is. Toch begint hij een – lusteloze – relatie met de dochter van zijn hoofdonderwijzer, die uiteraard op niets uitloopt. In feite deelt hij de minach-

ting van deze Christ Braakman, die in Assen op de kweekschool zit, voor het 'rotnest' D. en haar ouders. Zij groeide op in Arnhem, waar het leven goed was. Braakman zelf doet zijn best om contact met zijn jonge collega te leggen. Hij wil met hem graag over de diepere dingen in het leven praten, over stromingen en tegenstromingen, theosofie vooral, maar Lee houdt de boot af. Niemand is in staat het veenmoeras van zijn innerlijke leegte te passeren. De echtgenote van Braakman lukt dat evenmin. Deze vrouw, die verdienstelijk piano speelt, raakt in D. het spoor bijster. Iedereen ziet hoofdschuddend maar heimelijk geamuseerd toe hoe zij steeds verder van het rechte pad afdwaalt. Dat geldt ook voor de hoofdpersoon, die haar zorgvuldig op afstand blijft houden. Haar zelfmoord veroorzaakt een schok in het dorp. Weliswaar legt Lee de schuld daarvoor bij de inwoners, maar hij was al die tijd net zo'n toeschouwer als de rest.

Talloos zijn de boeken waarin het dorpsleven wordt verheerlijkt en geromantiseerd. Vaak heeft de schrijver dan zijn pen in heimwee en nostalgie gedoopt. De vertrouwde sociale omgang, het praatje bij de dorpspomp, de gang der seizoenen, de kalender van bezigheden en feesten, de bezielde herhaling – dat alles geeft het leven warmte en zin. Daar lijnrecht tegenover staan de romans waarin het plattelandleven als een geestelijke mestvaalt wordt beschreven en de stad wordt bewierookt. Dan zet men zich juist af tegen de herhaling, die als stilstand wordt gezien, en worden woorden als dynamiek en cultuur met goudverf geschreven.

Overigens is Willem van Toorn nog mild in zijn oordeel over het dorp D. Tenminste, als je zijn negativisme vergelijkt met dat van Jan Cremer over het Twente van zijn jeugd. In *De Hunnen* (1984) wordt de Twentse boer een 'ongastvrij strontzwijn' genoemd, die bij het eten harder smakt dan een varken in de trog. Zodra hij gaat praten, stroomt er een 'godverdomde knollentaal' uit zijn mond. Aan boer Pelle, bij wie Cremer en zijn Hongaarse moeder inwoonden, is elke vorm van beschaving voorbijgegaan: de man pist in bed, spuugt zijn tabakspruim in zijn pet en vergriipt zich geregeld aan koeien en kippen. Net als andere Twentenaren, heeft boer Pelle een pesthekel aan vreemd volk, aan

‘vrömden’, zeker als ze, zoals de Cremers, uit oosterse contreien komen en dus naar uien en knoflook stinken.

In vergelijking met het Twente van Jan Cremer is het Drenthe van Willem van Toorn een idylle.

Ruim veertig jaar na de verschijning van *De toeschouwers* hield Willem van Toorn een lezing in Emmen, getiteld ‘Het verdriet van Drenthe’. Hij ried het publiek aan het boek links te laten liggen: het ademt te veel de geest van het uitzichtloze existentialisme van de jaren vijftig. *De avonden* van Reve was inderdaad het grote voorbeeld.

Van Drentse kant werd hem, na de verschijning van het boek, verweten dat hij een erg negatief beeld van de provincie had geschilderd. In Dwingeloo en Lheebroek, waar Van Toorn voor de klas had gestaan, was men evenmin blij met zijn voorstelling van zaken. Van Toorn vond het een ‘vervelend relletje’. Het was nooit zijn bedoeling geweest een hele provincie te beledigen. Reve had met het schrijven van *De avonden* toch ook niet heel Amsterdam beledigd? Wel gaf hij toe dat hij, als onervaren jong auteur, zijn eigen gevoelens en indrukken wat al te ‘doorzichtig’ op papier had gezet.

De overgang van het Leidseplein naar een ‘gesloten, zwijgzame dorpsamenleving’ was erg groot geweest. Toch had hij destijds wel degelijk oog voor de schoonheid van het landschap, voor ‘de eendeloze afwisseling van kleuren en tinten van akkertjes, plassen, heide en bosranden’, en ‘hoe de oude huizen van de kleine boeren niet in het landschap gebouwd leken, maar eruit gegroeid’. Hij betreurde juist de teloorgang van het oude Drenthe: ‘Het landschap is op veel plaatsen onherstelbaar veranderd door de herverkavelingen. Veel dorpen die ik gekend heb in hun “natuurlijke” staat – met winkeltjes, een schooltje, donkere oude cafés met een potkachel, bewoners die er hun werk hadden in de landbouw, de bossen, de middenstand, de kleine plaatselijke nijverheid – zijn veranderd in museumdorpen waar een geglazuurd verleden in stand wordt gehouden voor de toerist. Op andere plekken zie je ’s avonds de donkere, onbewoonde, keurig verbouwde boerderijtjes die als tweede woning staan te wachten op hun vrijtijdsbewoners.’

Dwingeloo wordt nu in de zomer overstroomd door toeristen. Wie dan wil fietsen in het Nationaal Park Dwingelderveld, komt op de paadjes in een file terecht. Het ‘verdriet van Drenthe’ is dat dit gewest modern is geworden, dat het tot een speeltuin voor de recreant is gemaakt. Van Toorn was blij dat hij de oude tradities en dorps sfeer nog had meegemaakt.

Van dat sentiment is in *De toeschouwers* nog geen spoor terug te vinden.

Apotheker

‘Het was in deze stilte nu dat de veenlucht hem voor het eerst opviel; hij snoof opnieuw, en heel duidelijk rook hij het onmiskenbare moeraszweet, de zure zweem die van onderen uit de grond dampte.’

Zoals Thomas Rosenboom in *Gewassen vlees* een stukje Friese streekgeschiedenis op een geheel eigen, hilarische wijze naar zijn hand zette, zo doet hij dat in *Publieke werken* ook met de lokale geschiedenis van het Drentse Hogeveen. In deze roman legt hij een verbinding tussen de toestanden in het veen anno 1880 en de grote stedenbouwkundige veranderingen in het Amsterdam van diezelfde tijd. Op beide plekken bedient hij zich van een curieuze hoofdpersoon – de apotheker Chris Anijs in Hogeveen en diens neef Walter Vedder in Amsterdam.

De mannen hebben veel met elkaar gemeen. Geregeld vallen ze ten prooi aan onbeheersbare emoties. In die toestand hebben ze de onbedwingbare neiging zichzelf omlaag te halen, iets wat zij met andere personages uit Rosenbooms boeken gemeen hebben. De schande en het schandaal zijn nooit ver uit hun buurt. Figuren als Anijs, Vedder en Willem Augustijn van Donck, de Warkumse burgemeesterszoon uit *Gewassen vlees*, zijn niet op de juiste wijze aangesloten op de wereld. Zij dwalen in zichzelf rond als kinderen in een doolhof. In diepste zin zijn het eenlingen, *losers*, die niet tegen de aanstormende moderne tijd zijn opgewassen. Het zijn sociale brokkenpiloten, gluurders door het raam, met een heftig verlangen naar het onwaardige en perverse. En alle emoties die in hun binnenste rondkolken keren zich tenslotte tegen hen.

Bij het schrijven van *Publieke werken* heeft Rosenboom dankbaar gebruik gemaakt van het boekje *Apotheek Radijs: voor een gezond Hogeveen* van Anne Aalders, een uitgave van de Historische Kring Hogeveen. De naam Radijs is veranderd in Anijs, wat beter past bij een apotheek. Een aantal historische gegevens heeft zijn weg naar de roman gevonden, maar voor de rest is de ro-

mancier zijn eigen gang gegaan. Anijs en Radijs hebben niet al te veel met elkaar gemeen. Zo is Radijs nooit de kampioen geweest van de armoedzaaiers in het veen en heeft hij ze nooit uitgezwaaid toen ze naar het beloofde land Amerika vertrokken. Rosenboom schrijft dan ook geen historische maar psychologische romans.

Anijs maakt met zijn van Latijn ('bene, bene') en moeilijke woorden doorspekte taal een verwaande en zelfingenomen indruk. Hij is een man die boven zijn stand getrouwd is en in onmin leeft met de dorpsnotabelen. Dat laatste verklaart hij uit zijn 'sociaal gevoel' voor de Veldelingen, dat zijn de veenarbeiders in het achterland van Hoogeveen.

De neven slaan de handen ineen om een project van Anijs van de grond te krijgen. In zijn ijver om het lot van de turfstekers te verbeteren, weet de apotheker zijn neef ervan te overtuigen om diens kapitaal in de aankoop van kaartjes voor de bootreis naar Amerika te steken. Helaas is dat kapitaal denkbeeldig; van meet af aan heeft Vedder zijn positie tegenover het hotelbedrijf dat zijn Amsterdamse huis wil kopen verkeerd ingeschat. Zijn afgematte zenuwen drijven hem steeds verder naar de afgrond. Anijs zelf beleeft bizarre momenten in het verlaten veen, waar hij zich door een koortsige vervoering laat meeslepen.

Zijn optreden leidt zelfs tot een religieuze beroering. De dominee in Hoogeveen is er niet blij mee – eerst de afgescheidenen, daarna de collegianten, toen de remonstranten en nu weer de doleanten. 'Maar die stonden toch altijd onder bevoegd gezag, van een oefenaar, een vermaner of gezant (...) Maar die mensen dáár (...) de een heeft ooit eens dit opgevangen, een ander weer dat (...) lekenprediking (...) voetwassing... mijnheer, die mensen doen maar wat!'

Ook de andere dorpsnotabelen, zoals rozenkweker Gratama, hotelier Thomas, vrederechter Wessels Boer de jongere en Van Velzel van de biggenteelt, staan afwijzend tegenover Anijs' bemoeienis met het veenproletariaat.

Tussen de bedrijven door krijgt de lezer een aardige mengeling van historische informatie, sfeerbeschrijvingen en denkbeelden voorgezet. Hoogeveen wordt neergezet als 'een vaart met aan weerszijden een strook bebouwing. Nadat de graafgrens erover-

heen was geschoven bleef er enige welstand en bedrijvigheid achter, net voldoende om de aansluiting op het spoorwegnet in 1870 te rechtvaardigen. Een extra bocht in de baan had men de plaats echter niet waardig gekeurd, reden waarom het station uiteindelijk op een halfuur gaans buiten de kom kwam te liggen.’ Naast Hotel Thomas, dat echt heeft bestaan, lag de apotheek De Twaalf Apostelen van Christof Anijs. Groene en bruine stopflessen reikten er tot aan het plafond. Het interieur bestond ‘uit niets dan zaken van kennis, een kleine librije vol attestenboeken, de Bataafse farmacopee en een flora, een apart kastje met sedatieven en daarop een pot bloedzuigers, het diploma aan de wand uiteraard, en voorts, naast de kassa, een vijzel, een weegschaal, en een porseleinen inktpot in de vorm van een frenologisch* hoofd.’

Aan de nieuwe apotheker, die zich in het dorp heeft gevestigd, legt Anijs uit hoe in Hoogeveen de vork in de steel zit. ‘Vooropgesteld dient, dat alles hier bepaald wordt door het veen – wie dat niet begrijpt, begrijpt niets, de geschiedenis noch de volksaard of de nosogonie.**’

Meer dan eens waagt Anijs zich in het zompige achterland, dat bestaat uit een afwisseling van ‘kleine kavels hakbos en groenland’ die gescheiden zijn door ‘oude wijken en zwetsloten’. In de herfst gloeien de woeste gronden door ‘rode en roze vegen koekoeksbloem en wilgenroosje’ op en kleurt het purper van de dophei naar ‘ros en roestig’. Een karrenspoor voert naar het gehucht Elim, een slingerlijn van hutten, waar zich de mensen bevinden die de apotheker wil beschermen. Maar uit de bodem kringelt moeraszweet op, dat zijn hoofd bedwelmt, zoals ook zijn bloed verhit wordt door een stroom van theriacpillen, die opium bevatten.

* Een frenoloog ziet een verband tussen de schedelvorm en het karakter.

** Nosogonie is de leer van het ontstaan der ziekten. Volgens Anijs zijn jicht en gekloven vingers typische veenkwalen.

Bargerveen

Buiten Emmen verandert de wereld in een veenkoloniale laagvlakte. Net als het Australische Alice Springs en het Belgische Mariakerke, is Klazienaveen naar een vrouw vernoemd. En wel naar de echtgenote van de Groningse fabrikant Scholten (die zelf voortleeft in het Scholtenskanaal). Emmen zelf was eens een esdorp, nu een ‘open groene stad’, waar de hunebedden in buitenwijken verdwaald zijn en waar het woonerf is uitgevonden. Met ruim honderdduizend inwoners is de gemeente Emmen veruit de grootste van Drenthe.

Na 1850 zetten kapitaalkrachtige ondernemers de aanval op de Emmer venen in. Dorpen als Nieuw-Amsterdam en Klazienaveen schoten in het achterland op. Van alle kanten stroomde het werkvolk toe. Men sprak wel van het ‘Drentse Californië’. Het duurde zeventig jaar voordat (bijna) alle turf naar elders was verscheept. Daarna verdrong de steenkool het ‘bruine goud’ definitief van de eerste plaats.

Tussen Klazienaveen, Nieuw-Schoonebeek en de Duitse grens ligt het natuurreservaat Bargerveen. Dit gebied van ruim tweeduizend hectare is het restant van het Bourtangerveen, dat zich eens tot ver in Duitsland uitstrekte. Een flink stuk is vergraven en van de bovenste veenlaag ontdaan. De kern van het reservaat wordt gevormd door een echt hoogveenmoeras, het Meerstalblok (een meerstal is een regenmeertje). Net als in het Fochteloërveen doet men in dit blok zijn best om gunstige condities voor de veenvorming te scheppen. Hoe? Door het grondwaterpeil te verhogen en sloten te dempen. De vegetatie bestaat onder andere uit veenmos, dop- en lavendelheide. Lavendelheide! Aan dit bevalige plantje wijdde de grote Linnaeus een van de meest lyrische passages in zijn dagboek over zijn reis door Lapland (1732). Hij vroeg zich af of een schilder ooit in staat zou zijn om de tere lichtrode kleur van de bloemen weer te kunnen geven. ‘Er bestaat nog geen rouge die zich met deze kleur kan meten.’ Hij vergeleek het

heidebloempje met de schone Andromeda die in een ver, mythisch verleden aan een rots werd vastgebonden om een zee-monster te behagen. Dit keer wordt zij niet door zeemonsters belaagd, maar door padden en kikkers die in de paartijd wild tekeergaan. ‘Daar staat ze en buigt bedroefd haar hoofd. Ze richt haar blozende gezicht omlaag. Ze wordt steeds bleker, ligt half op de grond en toont haar onbeschermd nekke. Daarom noem ik haar Andromeda.’

Het Bargerveen is het decor van de roman *Meisje in het veen* van Koos van Zomeren. Op kernachtige wijze wordt hierin de sfeer van het landschap weergegeven: ‘Wat mij fascineerde was de wisselwerking tussen het starre zwarte land en een buitengewoon beweeglijke lucht, van stralend blauw via wijdverspreide witte stapelwolken naar momenten van dreigende duisternis en felle sneeuwbuien.’ Het boek vertelt over een bioloog die vanuit een schuilhut een paartje grauwe klauwieren bespiedt – een vogel met een opvallende zwarte oogstreep, die gevangen insecten en hagedisjes op de doornen van struiken spietst, en die zich hier, net als het paapje en de roodborsttapuit, thuis voelt. De bioloog hoort de klap van een autoportier en als hij later uit zijn hut te voorschijn komt, ziet hij een meisje in het veen liggen. Afgaande op de titel dacht ik eerst dat Van Zomeren zich door het ‘meisje van Yde’ had laten inspireren, het veenlijk in het Drents museum, dat van een anatoom een nieuw gezicht heeft gekregen. Maar zijn verhaal speelt zich in deze tijd af en niet in de Romeinse, toen er in Noord-Drenthe een meisje werd omgebracht.

Op een koele dag in april rij ik vanuit Zwartemeer over de Kammerlingsdijk in de richting van het Bargerveen. Bij de hoeve van Staatsbosbeheer, die ook in de roman voorkomt, vraag ik aan een student of er nog steeds onderzoek gedaan wordt naar grauwe klauwieren. Hij knikt bevestigend. ‘Ze zijn nog niet terug,’ laat hij mij weten. Het Bargerveen duikt als een wildernis van struiken en bomen in het open veld op. Na een paar honderd meter voert een weggetje naar een parkeerplaats. Daar begint het fietspad naar Weiteveen, de plek waar eens boekweit werd verbouwd. Ik kies voor een wandeling die mij naar de rand van het Meerstalblok brengt. Heide, moeras, bos en water zijn hier de bepalende ele-

menten. Het oorspronkelijke afgravingspatroon is op vele plekken nog herkenbaar.

Aan de noordelijke horizon zijn altijd rokende schoorstenen te zien. Die horen bij de Norit-fabriek in Klazienaveen die al sinds 1921 turftabletjes produceert die de darmen zuiveren. De fabriek haalt haar grondstof tegenwoordig uit Duitsland.

Een kanaal, waarin twee stuwen zijn aangebracht, zorgt ervoor dat het grondwaterpeil in het reservaat hoog blijft. Niet de landbouw, maar de natuur heeft baat bij een hoge grondwaterstand. Het pad loopt over een zompige zandbodem; het veen is hier helemaal afgegraven. Aan de rechterkant steekt het zwartveen ongeveer een meter boven de omgeving uit. Loodrecht op het pad en op regelmatige afstand (zes meter) bevinden zich een soort greppels; het gaat hier om een drainagesysteem dat bij de verveining werd toegepast. Aan de onderkant van een haak, die door het veen werd getrokken, was een ketting met kogels bevestigd: zo maakte men natuurlijke drainagebuizen.

Bij de (gedempte) Noordersloot verliest het kale land zich in de mistige verte. Aan de einder liggen Schoonebeek en Nieuw-Schoonebeek. Schoonebeek mag dan niet het Drentse Texas zijn geworden, sporen van de oliewinning zijn wel overal zichtbaar. Dat is te danken aan de ja-knikkers die her en der verspreid in het landschap staan. Wanneer twee pompen elkaar toeknikken, dan is dat een haast surrealistisch gezicht. Het dal van het Schoonebeekerdiep heeft een agrarisch curiosum te bieden: de 'boo', dat is een veehut die vroeger 's zomers door booheren (koeherders) werd bewoond. In het voor- en najaar bracht men de koeien, die overdag vrijelijk rondliepen, naar de stal.

Aan de Noordersloot houdt een brandtoren zich half tussen het geboomte schuil. Bij deze toren deed de bioloog uit *Meisje in het veen* zijn gruwelijke ontdekking. Als ik om mij heen kijk, zie ik op de weg aan de bosrand een auto staan. Achter de licht beslagen raampjes beweegt zich iets wits. Dichterbij komend, verandert dat in een blote man die in de ruimte boven de neergeklapte stoelen schijnt te zweven. Ik loop haastig verder. Wordt de liefde in deze uithoek van Nederland op Amerikaanse wijze bedreven? Dekken slordige bijnamen als 'Drents Californië' en 'Drents Texas' soms

een diepere werkelijkheid? Onder het voortgaan luister ik scherp of er ook hulpkreten uit de auto opstijgen, want wat daar achter de mistige ruitjes plaatsvindt moet wel sterke overeenkomst vertonen met wat er gebeurde vlak voor het ‘veenmeisje’ uit de auto werd geduwd. Maar nee, ik hoor gelukkig niets. Dus hoef ik het portier niet open te rukken om die blote kerel er met mijn wandelstok van langs te geven.

Door een landschap van dode berkenboompjes, die bleek en geknakt in het water staan, keer ik terug naar het vingerhoedje drasland dat nog herinnert aan het immense Emmerveen.